תנ״ך · אחרונים · חיד״א · נחל אשכול

נחל אשכול על קהלת

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

נחל אשכול על קהלת

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/נחל-אשכול-על-קהלת/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
פסוק א 5
פסוק ב 5
פסוק ג 5
פסוק ה 6
פסוק ז 6
פסוק ט 6
פסוק יז 7
פרק ב 8
פסוק ד 8
פסוק ח 8
פסוק יב 8
פסוק יד 9
פסוק כא 9
פרק ג 10
פסוק א 10
פסוק ב 10
פסוק יד 10
פסוק טו 12
פרק ד 12
פסוק א 12
פסוק ו 13
פסוק יג 14
פסוק טו 15
פרק ה 15
פסוק ה 15
פסוק ח 16
פסוק י 17
פסוק יא 18
פסוק יח 18
פרק ו 19
פסוק ב 19
פסוק ג 19
פסוק ז 20
פסוק ט 20
פרק ז 20
פסוק א 20
פסוק י 20
פסוק יא 21
פסוק יד 22
פסוק טו 22
פסוק כג 23
פסוק כו 23
פסוק כח 24
פרק ח 24
פסוק א 24
פסוק ט 25
פסוק טו 25
פרק ט 26
פסוק א 26
פסוק ז 27
פסוק ט 27
פסוק טו 27
פרק י 28
פסוק ב 28
פסוק ד 28
פסוק ו 28
פסוק יא 28
פסוק יט 29
פסוק כ 29
פרק יא 30
פסוק א 30

פסוק ד 31
פסוק ו 31
פסוק ט 31
פסוק י 32
פרק יב 33
פסוק א 33
פסוק ט 33
פסוק יב 33

פרק א

פסוק א

דברי קהלת בן דוד מלך בירושלים. פירשו המפרשים שהוא פתיחה ונושא הספר שהם דברי קהלת המחבר החכם שהקהיל החכמה בן דוד שעסק כל ימיו בתורה ובקדושה מלך בירושלים כי הגם שירושלים עיר החכמה ואנשים בה יודעי דעת שלומי אמוני עם כל זה הוא היה מלך כי גדלה חכמתו. וא"כ ראוי לדקדק ולהבין דברי הס' הזה:

פסוק ב

הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל הבל. פירשו הראשונים דאם עני שלא ראה בטובה ולא ידע תענוגי עולם יוכיח לעם שלא ילכו אחרי התענוגים כי המה הבל יצחקו עליו וכה יאמרו הלא המוכיח לא טעם מתענוגים ולא ידע מה טיבן כדי שיהביל אותם ואם היה רואה כל שלחנות שרים ועשירים משמחי לב ולבושי מכלול ורקמה ומרגליות לא ישמע על פיו כי המה הבל. וז"ש הבל הבלים אמר קהלת המלך החכם אשר בחן והתענג בכל מיני תענוג והוא אומר הבל הבלים ומאחר כי קהלת אמר הבל הבלים ודאי הכל הבל בלי ספק ואחר זמן ראיתי שכמעט הם דברי רז"ל ברבה ריש פ' דברים. ועמ"ש אני בעניי בדברים אחדים. (דף קמ"ח):

פסוק ג

דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת. אמרו רז"ל אריב"ל אל תהי קורא כן אלא ארץ הולכת וארץ באה והדור לעולם עומד. והרב בירך יצחק זלה"ה פ' ואתחנן פירשו על דור המדבר שהותרו לבא לעתיד שנפל הבית ונבנה וכסברת הריטב"א וז"ש אל תהי קורא כן דור הולך ודור בא הדור שהוא דור המדבר הוא שבא אלא ארץ הולכת וארץ באה דהיינו נפל ובנאו ע"ד למנוחה זו אינם באים אבל באים למנוחה אחרת עכ"ד ז"ל ולי הדל יראה לרמוז בסגנון זה כי הנה בס' הקטן ראש דוד (דף ק"מ ע"ג) שם נתבאר מיסוד חכמים דהמקדש במקומו רק נתכסה מהעין וצדדנו שם דאפשר דאף להריטב"א אסור כיון דזהו הבית עצמו. אכן יש להתיר מטעם דבנדרים הלך אחר לשון בני אדם ע"ש באורך. ואפשר דזה רמז דור הולך דור המדבר וזה הדור בא. והארץ לעולם עומדת שלא שלט אויב. ואמר אל תקרי שהדין להפך דכשלא נפל ונבנה פעם אחרת אסיר לז"א אל תהי קורא וכו' כי ההתר בעלמא הוא אם הארץ הולכת ובאה דנפל ובנאו שרים אך הכא הרבותא והארץ לעולם עומדת ואפ"ה שרי דבנדרים הלך אחר לשון בני אדם. אי נמי

שהקדוש ברוך הוא הוא הנשבע והיה דעתו כן כמו שכתבנו שם בעניותנו ודוק היטב כי קצרתי:

פסוק ה

שואף זורח הוא שם. שואף עם ד' אותיות גימט' יהושע כמ"ש בתקונין (דף קי"ל) שמדבר על יהושע ע"ש:

פסוק ז

כל הנחלים הולכים אל הים וגו'. אמרו במדרש כל הנחלים הולכים אל הים כל התורה שאדם למד אינה אלא בלב והים איננו מלא והלב איננו מלא ובזה אפשר שזהו שהתחיל' התורה בראשית וסיימה ישראל שתחלתה וסופה לב לומר שהכל בלב. ולרמוז כי יותר שילמוד יותר מחזיק הלב לכך לב בא למפרע להורות דצריך תדיר ללמוד בלב ואחר שסיים התורה סיומה ל' והתחלתה ב' שהוא לב שיחזור וילמוד על דרך מטפס ועולה מטפס ויורד. ונתקיימה סברתו של שלמה הע"ה דהחכמה היא בלב. ויהיב חכמתא לחכימין ודוק:

פסוק ט

מה שהיה הוא שיהיה וגו'. פירש הרב עיר וקדיש כמהר"ר חיים הכהן ז"ל בעל עור ברקת וכו' בס' מנורת זהב כ"י בחקירת הרמב"ם אם ידיעתו מכרחת הרי הוא ידע שזה רשע ומוכרח להיות רשע וכן הצדיק מוכרח שיהיה צדיק ותירץ הרמב"ם שאין ידיעתו כידיעתנו ובודאי כי הוא יתברך בוחן לב חוקר כליות וגם האדם יש לו בחירה ועוד כתב הרב הנז' דהן לו יהי דמוכרח מ"מ נודע דהתשובה קדמה לעולם ואף אם יהיה רשע כמ"ש הקדוש ברוך הוא יכול לשוב. וז"ש מה שהיה הוא שיהיה מה שנעשה הוא שיעשה ושני תיבות הוא יתירות אבל הכונה דהבחירה ביד האדם וא"כ מה שהיה שידע הקדוש ברוך הוא שיהיה רשע עכ"ז הוא האדם הגורם שיהיה כך ומה שנעשה האדם הוא הגורם שיעשה שאין ידיעתו מכרחת ואין ידיעתו כידיעתנו. ועוד יש דבר שהיא התשובה כמשז"ל במדרשים שהתשובה נקראת דבר שנעשה בריה חדשה וז"ש שיאמר ראה זה חדש הוא אף שנראה דזה האדם כבר היה לעולמים וא"כ יכול לשוב. ע"כ דברי הרב הנז'. ואפשר לרמוז מה שהיה הוא ר"ת משה כמ"ש בזהר הקדוש שהגואל ראשון הוא הגואל האחרון הוא שיהיה ומה שנעשה אשר דיבר ה' ביד כל חוזי לגאול אותנו דדיבורו מעשה כמ"ש בזהר הקדוש ע"פ ואשים את הריו שממה הוא שיעשה. ורמז בתיבת הוא שיהיה שמו שלם וכסאו שלם הרמוז בתיבת הו"א ה"ו מהשם וא' מהכסא כשימחה זכר עמלק. ואמר יש דבר היינו דבר תורה כמ"ש במדרשים דתורה נק' דבר כמ"ש דבר

צוה לאלף דור וחכם אחד יחדש דבר בדעתו ויאמר ראה זה חדש והוא שחידשתי אני מפלפולי וכבר היה לעולמים שכבר היה ידוע לראשונים ונתגלה למשה בסיני וכלול במ"ש מה שהיה הוא שיהיה ור"ת משה ואפשר להסמיך במ"ש אין זכרון לראשונים וגו' במ"ש הראב"ד והבאתיו אני עני בעין זכור מערכת (כף אות ו') דמנהג האמוראים שלא להזכיר אלא בעל שמועה הראשון ושם כתבנו דכפ"ז מ"ש בנזיר קמאי ובתראי אמרינן אינו חייב ע"ש וז"ש אין זכרון לראשונים כלומר ואם נודע מרא קמא דשמעתתא אין חייב שיהיה זכרון לראשונים דייק' אבל הראשון ראשון יש חיוב ולכן נקט אין זכרון דאין דרשינן עיין דלראשון מזכיר אבל האחרים בין ראשונים בין אחרונים אין חיוב מפני שהקדוש ברוך הוא היודע כל אותם שהיו אומרים השמועה ושפתותם דובבות בקבר. וכי תימא יותר טוב שלא לכתוב המחבר ס' שמו על ספרו כמו שכ' הרב פנים מאירות בראשון בראשו וגם למה צריך להזכיר שם הראשון כמו שרמזתי אין זכרון אין עיין ומצינו שהיו מקפידים שיזכירו שמם והלא קמי שמאי גליא ומינה יקשה עלי למה הזכרתי שמי בספר זה ושיר השירים ומשלי לז"א אני קהלת שנקראתי כך על אסיפת החכמה מלך על ישראל עם חכם ונבון וגם בירושלים עיר החכמה וא"כ יקבלו דברי וזהו התועלת להזכיר שמו על ספרו ולהזכיר הראשון שהוא גדול שיקבלו דבריו כמ"ש הרב פנים מאירות בראיות. והוא הטעם שהזכרתי אני שמי על הספרים שלי:

פסוק יז

ואתנה לבי לדעת חכמה ודעת הוללות ושכלות וגו'. אפשר לומר במ"ש הרב עיר וקדיש מהר"א גאלנטי זלה"ה ע"פ שישי ושמחי בת אדום (דף צ"ה) מס' קול בוכים וז"ל סוד שכיון שלמה ע"ה כשנשא בת פרעה לגיירה ולהכניסה ולמתקה תחתיו וטעה כי עדיין לא הגיע זמן של מיתוק הקליפות ואדרבה היא היתה בעוכריו עכ"ל. ועתה המלך החכם הן בעודנו מלמד דעת ומהביל את כל עניני העוה"ז עלה על לבו מה יאמרו העולם מאחר שחכמת כל כך איך נלכדת בענין רע ומר אשר היה לאבן נגף ולתקלה גדולה לך ולמלכותך ולכל ישראל. ולזה בא להתנצל קצת וגם הוא תועלת עצום לכל החכמים לבל יטו ימין ושמאל מהתורה ולא יסמכו על דעתם לעבור אפילו על אות מהתורה ח"ו וז"ש ואתנה לבי לדעת חכמה כלומר אני סברתי שהוא מצד יצה"ט גמור וז"ש ואתנה את לבי לדעת חכמה כי לו לבי הלך בעמקי החכמה והוא לדעת הוללות ושכלות ודעת מלשון וידע אדם כלומר להזדווג עם הסט"א ולערבה אל הקדושה ולמתק כל תערובת תכלות השטות ליקח בת פרעה וחברותיה ולערבה אל הקדושה ולמתק כל הסט"א זה היה דעתי לערבה אל הקדושה. ועתה ידעתי כי טעיתי שגם זה הוא רעיון רוח ושבר גדול ועתה

ידעו כל החכמים ליזהר כי ברב חכמה רב כעס מי שרוצה להתחכם על התורה הוא נלכד ונוקש. ואדרבה יותר נחשב עון חמור לחכם גדול כפי חכמתו ודבר זה עצמו אלו עשאו הדיוט אינו כ"כ ולפי חכמתו כן הפגם יותר ויותר וכמ"ש הרמב"ם ז"ל והבאתיו בשה"ג ח"א (דף כ"ז) וזהו כי ברב חכמה רב כעס. נמשך לזה שמעתי שזה כוונת מאמרם ז"ל מוטב הי"ל לשלמה לגרור ביבין מלעשות מה שעשה הכונה דכת' רבינו האר"י ז"ל דנפיל' אפיים היינו לשלוח נשמתו בעמקי הקליפות ומברר ני' הקדושה אשר שם והוא דבר חמור מאד ואכמ"ל. וז"ש מוטב היה לשלמה לגרור ביבין שישלח נשמתו לקליפות לברר וזה נוח לו לא כן עתה שהבי' הסט"א בתוך ביתו בכבוד גדול למתקה וכן לא יעשה ודוק כי קצרתי:

פרק ב

פסוק ד

הגדלתי מעשי בניתי לי בתים וגו'. אפשר דבכל מעשי הגופנים כונתי לשמים והגדלתי משכתים חסד כי גדולה הוא חסד בניתי לי בתים בית המדרש ובית לאכול עניים ולהכנסת אורחים ובית המדרש ללמוד תורת חסד וללמד לעניים וליתומים ובית לעשות צדקה עם עניים ועמלי תורה וזהו בניתי לי לעצמי לעולם הבא נטעתי לי כרמים וכו' פירש הרב מהר"ח הכהן ז"ל בפי' כ"י להורות דלא רצה לעשות משפט המלך שכתוב כרמיכם וזיתכם יקח אלא הוא נטע לעצמו והמס שהעלה היה לצורך בית המקדש עכ"ד:

פסוק ח

כנסתי לי גם כסף וזהב וסגולת מלכים וגו'. אמרו במדרש כנסתי לי גם כסף וזהב אלו ד"ת שנאמר הנחמדים מזהב וכו' ע"ש. ואפילו במאי דקי"ל הזהב קונה את הכסף וה"ט שהכסף שהוא חריף דין מעות יש לו והזהב שאינו חריף דין פירות יש לו. ובזה פירשתי אני עני טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף שהתורה יש בה שני מעלות שהיא חשובה כמו הזהב. והיא חריפה עובר לסוחר כמו הכסף. ועל דרך זה יאמר כנסתי לי גם כסף חלק הפשוט בתורה שהוא חריף כמו הכסף שהוא עובר לסוחר כגון פשטי הדינין הנכרכים דמיה"ם בם לכסף שהוא חריף. וזהב רומז לחלק הסוד שהוא חשוב ויקר ואינו חריף דלאו כל מוחא סביל דא:

פסוק יב

ופניתי אני לראות חכמה והוללות וסכלות וגו'. כתיב בשבלת של לקט לגורי האר"י ז"ל שיסד הרמז וז"ל זה ספ' מדבר בגלגול הנשמות אמר ופניתי אני בכל מקום שנאמר ופניתי

ר"ל בחכמה גדולה לראות הוללות שנתגלגל בירמיה הנביא עליו השלום ועשוהו ישראל כמהולל וסכל והשליכוהו בבור הכלא כמה פעמים מלכי יהודה וכן הרבה צדיקים עושים מהם כמו הכלים ומהוללים והטילו עצמם אחר הזמן להשלים רצון הבורא יתברך ששלם להם מכ"מ ונתן להם ענשם ולכך כתיב הוללות וסכלות. ועוד הוללות רומז להלל הזקן סכלות זה שמאי הזקן שאין הלכה כמותו ודע כי הלל מגולגל היה וממדת הצדיק היה מקבל ורומז רחמים ולפיכך לא היה כועס כלל שאותה מדה אינה מנחת לכעוס. ושמאי בא ממה"ד הקשה ולפיכך היה כעסן ואין הלכה כמותו. ודע שהלל היה משלמה המלך וזה שאמר ופניתי אני ושמאי היה מגולגל מיהושע בן נון וזהו את אשר כבר עשוהו עד כאן לשונו בקיצור:

פסוק יד

החכם עיניו בראשו וגו'. פירש הרב עיר וקדיש מהרח"ו ז"ל דצריך האדם בבחרותו שלא להתפתות מיצר הרע כלל ולא יתן לו מקום כלל וז"ש החכם עיניו בראשו כמו שנאמר הוא ישופך ראש אך הכסיל לא די שנמסר בתחילה בידו של היצר הרע לפי שלא עסק בתורה אלא גם אחר כך בחשך הולך ואינו מתעורר לשוב זהת"ד בקצור נמרץ והבאתי דבריו בריש קונט' לב דוד ע"ש:

פסוק כא

כי יש אדם שעמלו בחכמה וגו'. פירש הרב מהר"ר יהודה קמחי ז"ל במ"ש שהרוצה להשתתף עם התלמיד חכם שהתלמיד חכם ילמוד והוא יתעסק בסחורה ויתן לו חלקו בריוח. והתלמיד חכם יתן לו חלקו בלמוד כיששכר וזבולון ושמעון אחי עזריה היינו דוקא בתחילה על התורה שילמוד התלמיד חכם אמנם אם עשיר אחד יאמר לתלמיד חכם שכבר למד אתן לך כך וכך ותמכור לי חצי התורה שלמדת לא עשה כלום וכמו שמצינו פי' היה נוטל גבי הלל ושבנא יצאת ב"ק ואמרה אם יתן איש את כל הון ביתו וגו' ז"ש כי יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכשרון וכבר למד הרבה ואחר הלימוד לאדם שלא עמל בו לעשיר אחד יתננו חלקו גם זה הבל שהעשיר לא קנה כלום כמו שנאמר בהלל ושבנא ורעה רבה לתלמיד חכם שזלזל בתורה והקונה אל ישמח והמוכר יתאבל עד כאן דבריו ז"ל:

פרק ג

פסוק א

לכל זמן ועת לכל חפץ וגו'. הרב עיר וקדיש מהר"ח הכהן ז"ל בפי' כ"י פירש הני קראי על התשובה והוכיח דהתשובה נקראת חפץ וז"ש לכל זמן ליחיד שיש זמן קבוע בעשרת ימי תשובה ועת לציבור לכל חפץ לכל התשובה שיעשו בכל עת ועוד האריך בכמה פירושים. ולדעת הרב ז"ל דלימדנו לפרשם על התשובה הנקראת חפץ. אפשר לרמוז אשר חקר רבינו הרמ"ק זצ"ל דעשרת ימי תשובה היו צריכים להיות בסוף אלול והיה מכפר על השנה ההיא וכך היא המדה דאנשי מעשה מתענים בכל יום הששי לכפר על השבוע וערב ר"ח לכפר על החדש ואני עני ישבתי בדרושים. ועוד חקרו דצריך תשובה לכל שנה בשנה כמו מעשר וכן מוכח מהזהר ורבינו האר"י ז"ל דצריך התשובה באותה שנה שחטא. ולא עוד אלא הוינן בה ממה שכתב רבינו האר"י ז"ל דתשובת יום ראשון בשבוע עשרת ימי תשובה מכפר על כל מה שחטא ביום ראשון שבכל שני חייו וכן על זה הדרך בכל יום וזה הפך האמור. ואני הצעיר תירצתי דעשרת ימי תשובה כתב רבינו הרמ"ק זצ"ל דנשפע מים מי"ס דבינה ואפשר דעל כן מועילים לכפר על כל השנים שעברו ושם הארכנו בזה בס"ד וזה רמז לכל זמן שצריך המעשר והתשובה בזמנו בשנה ההיא. אמנם ועת לכל חפץ יש עת שמועיל לכל תשובה אף לשעבר. וזהו תחת השמים אף שהתשובה אינה כ"כ אלא תשובה תתאה למ' שהיא תחת השמים כמ"ש בזהר הקדוש אפ"ה בכח י"ס דבינה מועיל וכ"ש אם זכה לתשובה עילאה כנגד בינה שמועיל לכל השנים:

פסוק ב

עת ללדת וגו'. עיין מה שכתבתי אני עני בספרי הקטן ראש דוד פ' ואתחנן (דף קמ"א בס"ד):

פסוק יד

ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה וגו'. אפשר לפרש במשז"ל דגאולת מצרים וגאולת בבל שהיו על ידי בשר ודם היה גלות אחריהם אבל בגאולה העתידה ב"ב תהיה על ידו ית' ותהיה גאולת עולם כמש"ה ישראל נושע בה' תשועת עולמים ובזה פירשתי בעניותי לה' הישועה על עמך ברכתך סלה והרי הוא כמבוא"ר. וכן אמרו רז"ל דבנין הבית שהיה על ידי שלמה וכן בית שני שהיה על ידי עזרא ונחמיה נחרבו אבל בית ג' שיבנה במהרה בימינו הוא מעשה ידיו כביכול ולכן הוא קיים לעד. וזה אפשר טעם דוד

הע"ה שיסודות אשר ייסד בבית אל שלט בהם אויב כי דוד הע"ה חי וקיים לעד ולא שליט ביה דרגא דמותר שלא ישן ס' נשמי ונדבק במדת החיים ולכן יסודותיו הם קיימים. וזה שמעתי בשם הרב הגדול מהר"ש פרימו ז"ל שהיה מפרש כוונת הפ'. אומר אלי אל תעלני בחצי ימי בדור דורים שנותיך לפנים הארץ יסדת ומעשה ידך שמים המה יאבדו ואתה תעמוד וגו' ואתה הוא ושנותיך לא יתמו בני עבדיך ישכונו וזרעם לפניך יכון. ולכאורה אינו מובן קשר הדברים ופירש הרב דהכונה כי דוד הע"ה היה רוצה לחיות ק"ם שנה ע' מאדה"ר וע' מאברהם ויעקב אבותינו ע"ה ויוסף הצדיק ע"ה. אך אם היה חי כבר הגיע זמן בנין הבית והיה צריך שיבנהו ולא היה שולט אויב בו והיו נאבדים ישראל ח"ו דליכא תו שפך חמתו על עצים ואבנים. ולכן נתרצה דוד הע"ה ליפטר לקיום ישראל. וזה היה ויכוח דוד הע"ה עם הקדוש ברוך הוא והוא הנרצה במקראי קדש הנז' דוד הע"ה אמר אל תעלני בחצי ימי שאחיה ק"ם שנה. והשיבו הקדוש ברוך הוא בדור דורים שנותיך כי ק"ם שנה הם קרוב לשלשה דורות. והנה לפנים הארץ יסדת עשית יסודות הבית. והם קיימים ומעשה ידיך שמים הדמי"ן יתעבד לשמים שלא ישלוט בהם אויב. ואם כן אתה תבנה הבית וישראל המה יאבדו שיכלו על חטאתם ואין עוד להשליך חימה על עצים ואבנים וניחא לך שישראל יאבדו ואתה הוא ושנותיך לא יתמו ובעבור שתהיה אתה לא אכפת לך אם יאבדו ישראל. והשיבו דוד הע"ה לא אדוני רצוני כי בני עבדיך אברהם יצחק ויעקב ע"ה ישכונו כשיבנה הבית ואחר כך תיחרב ובזה זרעם לפניך יכון ששפך חמתו על עצים ואבנים עכ"ד. ועם מה שאמרנו ידוקדק ומעשה ידיך שמים כי שמים בחינת ו' סימנא דחיי מדרגת משה רבינו עליו השלום כמו שכתב פ"ק דסוטה ע"פ לישרים נאוה תהלה שהיו מבחינת החיים. וכן יעקב אבינו ע"ה לא מת שהיה בחי' אמת כדכתיב תתן אמת ליעקב ורמזו רז"ל יעקב אבינו לא מת הוא צירוף לאמת. וזה אפשר כוונת הכתוב נשבע ה' לדוד אמת שיזכה לבחינת אמת ויהיה חי וקיים וז"ש ומעשה ידיך שמים בחינת שמים שהוא אמת ואתיא מכללא שהוא חי וקיים לפי דלא טעם טעם מיתה ולא ישן בלילה ורמז לו שכבר חי ק"ם שנה דהלילות נחשבו כימים וע' שנה חי בלילות וע' שנה חי בימים. אמנם בזהר חדש מדרש רות על פ' ותאמר נעמי לכלותיה סוף (דף קי"ד) דפוס קושט' אמרו דאם חי דוד הע"ה מאה שנים הוה מתקן לבוצינא תקונא תקיף דלא אתעדי לעלמין ואל אתחרי' בי מקדשא ואדם הראשון הוא הגורם שלא נתן ק' שנה אלא ע' ול' מהם היה נטרד בצאן ובמדבר רדוף ע"ש באורך. ומוכח מכל הלשון דאם היה חי דוד הע"ה ק' שנה היה מתקן ולא היו באים ישראל לידי חטא והכל מתוקן. אמנה אדה"ר גרם שלא נתן לו ק' שנה ולשיטה זו אפשר לפרש הכתוב בסגנון זה אומר אלי

אל תעלני בחצי ימי שהשלשים שנה שהייתי נטרד לא יחשבו ואחיה ק' שנה למלאת ע' שנה בישוב שאוכל לתקן. והשיבו הקב"ה בדור דורים שנותיך דק' שנה לך הוא כמו דור דורים שאין אתה ישן ומשים לילות כימים אבל דע לפנים הארץ יסדת והיסודות לא שלט בהם אויב ואם כן המה יאבדו כאן רמז לו מש"ה והמה כאדם עברו וגו' רמז לו אדם שהוא גרם שלא נתן לו ק' שנה. וישראל בחטאם כיון שהבית א"א לו ליחרב ח"ו יכלו וכו' כמו שפירש הרב הנז'. והשיב דוד הע"ה אדרבה כונתי הוא בני עבדיך ישכנו ורמז ישכנו גימט' משיח דוד עם ד' אותיות כלומר כונתי שאם אחיה ק' שנה ודאי יתוקן הכל ואהיה משיח אבל אם ח"ו חוטאים ויתחייבו כליה בני עבדיך ישכנו וכו' כדי שתשפוך חמתך על העצים וזרעם לפניך יכון. המורם מהאמור שכל דבר ישועה וכיוצא על ידו יתברך הוא נצחי וקיים וכיוצא בזה כתב מהרימ"ט ז"ל כי לפי שקבלנו התורה מסרסור לכן לא נתישבה בלבנו ובאנו לידי חטא ושכחה ומחלוקת לעתיד נקבל תורה מפיו חמימה ונעימה ותתיישב בלבנו ולא יהיה מחלוקת ושכחה וטרדא. וזה כוונת קראין ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים בעצמו לגאול אותנו וללמדנו תורה ולהצליחנו במושכלות ושאר ענינים הוא יהיה לעולם כגון התשועה תהיה תשועת עולמים בנין בית ג' מעשה ידי יוצ"ר קיים לעולם בנין ירושלים בנין עולם. תורה מפיו תהיה חקוקה בלבנו ולא נשכח ולא יהיה מחלוקת והוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע. וכי תימא אם כן הי"ל להושיענו ממצרים וילמדנו תורה מפיו ויבנה בהמ"ק הכל על ידו גם כן לז"א והאלהים עשה שיראו מלפניו שאם יחטאו ילקו ושיראו מלפניו:

פסוק טו

מה שהיה כבר הוא וגו'. אפשר לפרש דמה שהקב"ה בדור הפלגה הפריד נשמות ישראל באוצר בפני עצמו כמ"ש בכמה דוכתי משם מז"ה ז"ל הוא דהנשמות הטהורות הם מיוחדות. ואשר להיות לברר כל ניצוצות הקדושה מהסט"א כבר היה אלא שבעונותינו נדדו הלכו לסט"א והאלהים יבקש את נרדף. בקש להושיע ישראל הנרדף מסט"א ויעשה בהם משפט כתוב:

פרק ד

פסוק א

ושבתי אני ואראה את כל העשוקים וגו'. כתב בס' לקוטי תורה כי ראוי לחקור על המתים קטנים והנפלים אשר היו תמהי"ם בני אדם על זה. אמנם לא עביד קודשא בריך הוא דינא בלא דינא ח"ו והענין הוא כי המתים במעי אמם הם נשמות שנתחייבו כריתות

ומיתות ב"ד ויתחייבו לטעום טעם מיתה. גם אביהם ואמם נתחייבו באותו צער ואם נתחייבו מצד אכילת חלב ודם או חמץ בפסח נעשים נפלים מצד תאות אכילה ואם מצד עשיית מלאכה בשבת נעשים נפלים מצד מלאכה יתירה. ואם מצד עריות נעשים נפלים מצד ביאת אדם עם המעוברת. ואם חייבים סקילה נופלת האם ומפלת. ואם היו חייבים שריפה נשרפת האם ומפלת. ומפני זה יש עוברות שעל ידי סיבה קלה מפילות. וכל העוברים הם בצער הקליפה הפוגעת בהם מפני שהם רכים ואין להם חוזק באחיזתם בקדושה ולכך סיבה קלה פוגעת בהם ועוקרתן. כת שניה הם המתים בקטנותם מעת לדתם עד י"ג שנה והם עשוקים מסט"א וז"ש רז"ל בעון אבות בנים מתים כשהם קטנים והענין כי כשאדם חוטא אותם הנשמות הראויות לבא על ידי הסט"א נכנסת ועושקת אותם מהיכל גניזתם והטעם שהוא נכנס בחטאו בתוך הקליפות וכאשר נכנס שם הסט"א תובעת הדין ואומרת תנו להם חלק נשמות בני פ' שהוא חלקי וגורלי וז"ש ושבתי אני ואראה את כל העשוקים וגו' והנה דמעת העשוקים כמו שפירש הסבא פ' משפטים ולכן תמצא אפי' שמת האדם זה כמה שנים מתים בניו כשהם קטנים. כת שלישית. הם אותם שמתים מי"ג שנים עד כ' שנים ואלו המתים על ידי מלאך המות ואינו מלאך המות שממית הגדולים ואלו רובם מתים בלא משפט כד"א ויש נספה בלא משפט. וסוד הענין שלא חטאו מקודם חטא ידוע ובהגיע לאותו פרק והם קרובים לחטוא באותו חטא ממש ויש רשות למלאך המות להמי' קודם שיחטאו ויחמצו באותו החטא שהם חשודים ועלולים בו. ואלו יכולים להנצל על ידי חינוך טוב כמד"א אתה בשבט תכנו ונפשו משאול תציל ואלו הם שכאשר מדה"ד מתוחה בעולם הם מסומנים בסימן ידוע וניתן רשות למשחית לפגוע בהם. כת רביעית הם בני אדם המתים מך' שנה ולמעלה שהם מתים על ידי מלאך המות עצמו כל א' כפי מעשיו זהו תורף דבריו בקצור ועוד האריך וסיים ואלו הם כבשי דרחמנא ועמקו מחשבות ה' והדין דין אמת:

פסוק 1

טוב מלא כף נחת וגו'. אפשר לפי פשוטו שהנותן צדקה לעני אפילו מעט בסבר פנים יפות זו היא מצוה וטובה לנותן יותר טוב משאלו נתן הרבה לעני בגאוה ומבזהו לעני וז"ש טוב מלא כף אשר לו מלא כפו מאיזה דבר כגון מלא כפו קמח וכיוצא והוא כף נחת שנותן לו בכבוד. והוא טוב יותר ממלא חפנים שנותן לעני עמל ורעות רוח אחר כל הטורח ושבר רוח של עני. ולפי מדרשו הכי אתמר במדרשא טוב מלא כף נחת דריסה שדרס הקדוש ברוך הוא במצרים דכתיב ועברתי בארץ מצרים ממלא חפנים פיח כבשן של משה ואהרן למה שבזו היתה גאולה ובזו לא היתה גאולה. וצריך ביאור. ואפשר במה

שאמרו רז"ל שהשחין נשאר להם עד יום מותם וזו לא מצינו בכל המכות ויש ס"ד דטובה מכח השחין יותר ממכת בכורות דהשחין נשאר כל ימי חייהם וז"ש ממלא חפנים עמל ורעות רוח פי' שבר רוח דכל ימיהם היה השחין להכאיב רוחם אך מכח בכורות לשעתה ואותם הבכורות מתו דוקא. ולאפוקי זה אמר טוב מלא כף נחת דריסה וכו' מהשחין ולזה שאל למה דהסבר' מבחוץ היא טובה. ותירץ שבזו היתה גאולה כלומר אין אנו הולכים אחר המצרים. רק אנו הולכים אחר הטובה הנמשכת לישראל שכתבו ז"ל דהגם דמראש מקדם א"ל משה רבינו ע"ה בדבר ה' הנני הורג את בנך ברוכך פרעה היה סובר דמזל טלה שהוא עובד דממנו נשפעים הבכורות חזק מאד ואי אפשר להרוג הבכורות וכשראה שנהרגו וראה בזיון שעשו לק"פ טל"ה תניא כמשז"ל אז הכיר בגדולתו יתברך ואמר קומו צאו ואם כן לא היתה גאולה שלימה עד מכת בכורות וז"ש שבזו היתה גאולה וכו':

פסוק יג

טוב ילד מסכן וחכם וגו'. אפשר בחקירה שיש לחקור דין ס"ד דהיצר הרע קנה הגוף ואבריו בחזקה וטוען לאדם שהוא הנשמה הבא להוציא מידו הגוף והאברים בבא היצר הטוב אתה נתתי לו הגוף אתה מכרתו לי והחזקתי בחזקה. נעל שסתם האור זו היא גדר שעשה מסך מבדיל ומחיצה בינו לשמים. פרץ פרצות בגדרות התורה והמצוה שעשו חכמים. ונשתמש בגוף ואכל פירותיו כמה שנים שנשתמש באברים כרצון הסט"א. עינים רמות. פה דובר נבלה. אימוץ היד לצדקה. וכיוצא אין נקי מאברי האדם שלא נשתמש כרצונו. וא"כ קנה קנין חזקת לאלתר נעל גדר ופרץ וקנין ג' שנים שהחזיק כמה שנים ונשתמש כרצונו. אמנם דברי היצר הרע לעו כי אין מחזיקין בנכסי קטן ואיכא מרבוואתא דסברי דכיון שירד לשדה כשהיה קטן אפילו שנשאר אחר שהגדיל ג' שנים אינה חזקה כמ"ש מור"ם בהגהה בח"מ (סי' קמ"ט). וז"ש טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל ולא תימא דהיצר הטוב אין בדבריו ממש שכבר החזיק בגוף היצר הרע אין זה כי טוב ילד וגו' והדין עמו יותר ממלך זקן שאין בטענת חזקתו ממש. ונתן טעם אשר לא ידע להזהר עוד כי אור לארבעה עשר שבא היצר הטוב שאז הגדיל לא ידע להזהר עוד בחזקתו שהנער בר ארביסר הוא קורא ושונה ומתפלל ואבד חזקתו והכסיל הזקן לא ידע להזהר בעת הגדלות. וכי תימא התינח כשנפקחו עיני הנער בבא אליו יצר הטוב תכף לעשות נגד היצר הרע ולידבק בתורה ובמצות אמנם אם אחר שהגדיל עוד הטהו הזקן וכסיל ונשאר בחזקתו אז נימא שיש לו חזקה ואינו יכול לשוב בתשובה לז"א לא היה כי מבית האסורים בצאתו מרחם יצא למלוך כי גם במלכותו נולד רש ועדיין תנוק

בן יומו וכיון דירד כשהיה קטן לא מהני ליה חזקה אף שהחזיק אחר שהגדיל כדעת מור"ם בהגהה וכמדובר. ועוד אפשר דרמז טענה אחרת באומרו גם במלכותו נולד רש דמלבד הטענה שהחזיק בקטנות עוד בה גם במלכותו נולד רש דאין זו חזקה כלל דזה הגוף והנפש לה' ומה זו סמיכה לגנוב באפי מארה אלהי עולם ה' והוא רש עני חצו"ף כמת ואין בדבריו כלום כי אם הבל ורעות רוח וטוב ילד ודוק:

פסוק טו

טובים השנים מן האחד וגו'. אפשר במ"ש הראב"ד בספר בעלי הנפש שזו טובה גדולה שעשה הקדוש ב"ה עם האדם שלא נבראו זכר ונקבה כבהמות שאז לא היתה הנקבה משועבדת כלל אך עתה שהיא אבר מאבריו משועבדת האשה והאריך בזה ע"ש וז"ש טובים השנים אדם וחוה יען שניהם מן האחד לצלע נכון צל"ע זו לצדקה שיהיה לו נחת רוח לאדם כי הוא אבר מאבריו ותהיה משועבדת לו ואז יש להם שכר טוב בעמלם שיולידו תולדות שאם יפולו וכו' דכיון שהיא משועבדת ושפלה בעיניה אפשר להוליד כמ"ש הרמ"ע דאם האשה שוה במעלה לאיש אי אפשר להם להוליד וזו שהיא שפלה יש להם שכר טוב שכר פרי הבטן:

פרק ה

פסוק ה

אל תבהל על פיך וגו'. יש מן המפרשים דפירשום בטענת מודעא שהי"ל לישראל ואני בעניי אפרשם עם קצת הקדמות ויען בדרושים הארכנו בעניותנו בענינים אלו כאן אזכיר ברמז ההקדמות הנצרכות לנו בס"ד. כבר נודע דאמרו בפ' רבי עקיבא דאשר כפה עליהם ההר מזה יש טענת מודעא רבא לאורייתא והדור קבלוה בימי אחשורוש והקשה הרשב"א דאיך נתחייבו גלות ונחרב הבית ותירץ דנתן להם א"י בעבור ישמרו חקיו וליכא מודעא והקשה עליו מהרח"א דיוציאם מהארץ ודי ואמאי נענשו ולא קשיא מידי דכיון דקבלו התורה וענשיה בעבור מתנת הארץ ועברו נתחייבו מיתה ומן הדין ח"ו לעשות כליה וברוב רחמיו שפך חמתו. עוד הקשה מהרד"ך דהנאנס צריך שיאמרו בלבו היום וישראל במעמדם על הר סיני לא אמרו היום ותירץ דשאני הכא דה' יודע מחשבות ומסתפי לומר בלבם היום. ועתה נבא לקראין. אל תבהל לא תהיה נבהל על תורה שבע"פ וזהו על פיך לומר יש לי מודעא ואני אנוס. ולבך שלא היה נכון אל ימהר להוציא דבר שיש לך מודעא ולא אמרת היום. לפני האלהים דמאחר שהוא לפניו אין לומר היום כי הוא יודע תעלומות לב. שמענה ואתה דע לך כי הכל הבל. חדא כי האלהים

בשמים והוא אלהי עולם ואם במעמד הר סיני כפה ההר גם עתה לא עבר האונס והס כי לא להזכיר. ועוד ואתה על הארץ זו ארץ ישראל וכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו וליכא מודעא על כן יהיו דבריך מעטים שאין לך שום טענה והן בכלל כאשר תדור נדר לבית האלהים אל תאחר לשלמו ומזה תקיש דכל התורה שקבלת בנדר ושבועה וכמה כריתות על תורה שבכתב ותורה שבע"פ כחדא שריין. ואמר עוד אל תתן את פיך לחטיא את בשרך לומר הן לו דנתחייבנו בעבור א"י ס"ס אם יעברו דינם לצאת הימנה כמו שהקשה מהרח"א ז"ל לז"א אל תתן את פיך לחטיא את בשרך לשון חסרון דלא סגי ביציאת הארץ כי אם בעונשים ומיתות לחסר את בשרך דכבר נתחייבת. ואל תאמר לפני מלאך המשחית כי שגגה היא ח"ו שגגה יצאה לחייבם דזה אינו למה יקצוף האלהים על קולך וחיבל את מעשה ידיך שנגעת בכבוד ה' יתברך ועיין מה שפירשנו עוד בעניותנו בקונט' כסא דוד (דף י"ט). ואפשר עוד לפרש אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ואח"כ אמר למה יקצוף האלהים על קולך והענין הוא דכתב רבינו מהרח"ו ז"ל דכל דיבור שידבר האדם מוציא הבל חלק מנפשו וזה טעם איסור לדבר דברים בטלים כי הוא מחסר נפשו ובמ"א הארכנו בזה בס"ד. וז"ש אל תתן את פיך לחטיא את בשרך שלא תדבר דברי' בטלים כי הוא סבה לחסר בשרך ממש כי הוא הבל שיש חטא חסרון. וכנגד מדבר לה"ר וכיוצא לז"א למה יקצוף האלהים על קולך בדרך תמיהא ומרתח קרתח דמאחר דאפילו על דברים בטלים גורם רעה לעצמך מכ"ש דברים האסורים דאז לא סגי בחסור בשרך אלא איכא חרון אף וקצ"ף משנה לחבל את מעשה ידיך ודוק:

פסוק ח

ויתרון ארץ בכל הוא מלך לשדה נעבד. שמעתי מפי הרב המובהק כמהר"ם מזרחי זלה"ה בעל פרי הארץ שהיה מפרש עם מה שפירש רש"י על פסוק והארץ לעולם עומדת אלו הענוים וכו' ע"ש ואמרו פ"ק דסוטה ושאר דוכתי אריב"ל גדולים נמוכי הרוח לפני הקדוש ברוך הוא שבזמן שבית המקדש קיים אם הקריב עולה שכר עולה בידו וכו'. אבל מי שדעתו שפלה עליו מעלה עליו הכתוב כאלו הקריב כל הקרבנות כלם וז"ש ויתרון ארץ שהוא העניו בכל היא בכל מקום ובכל זמן. הלא תראה מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא לשדה בזמן החרבן דכתיב ציון שדה תחרש נעבד שמקריב קרבנות לפניו שהם עבודה כי בענותנותו מעה"כ כאלו הקריב כל הקרבנות וא"כ על ידי העניו נעבד הקדוש ברוך הוא בעבודת הקרבנות אפילו בחרבן עכ"ד ז"ל. ואפשר לומר על דרך זה באופן אחר דקיי"ל קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא ומקריבין אעפ"י שאין בית וכתב הרמ"ע ז"ל מרז"ל דאליהו הנביא זכור לטוב מקריב תמידין בכל יום ואפשר

שגנזו לו קופות מתרומות הלשכה כדי שיהיו באים משל צבור וכו'. ע"ש במאכ"ת ח"ג (סי' כ"ג). וידוע דארץ נקראת ארץ ישראל כמשז"ל ע"פ הנותן מטר על פני ארץ זו ארץ ישראל. וז"ש ויתרון ארץ פירוש ארץ ישראל בכל היא בכל זמן אף בחרבן דכתיב ציון שדה נעבד שיכולין להקריב ואליהו הנביא זכור לטוב מקריב בכל יום תמידין. ואפשר לרמוז ויתרון ארץ בכ"ל גימט' אליהו כי הוא העובד ומקריב:

פסוק י

ברבות הטובה רבו אוכליה ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו. שמעתי במה שחקרו כי הנשמה לפני בואה לעולם הזה נהנית מזיו השכינה וכשתבא לעולם הזה והיא בסכנה עצומה עם היצר הרע והחומר העכור וחלאת זוהמת העולם הזה ויושביו ואם זכתה לעבוד את בוראו כמשפט כשתחזור לעולם הבא נהנית מזיו השכינה. ומאחר שכן מה טעם רצה הקדוש ברוך הוא שתבא לעוה"ז ותעמוד במקום סכנה וסוף סוף אחר כל הסכנות אם תזכה שכרה ליהנות מזיו השכינה כאשר היה בתחילה לפני בואה בעולם הזה ומרן ז"ל תירץ בזה דמאן דאכיל דלאו דיליה בהיל לאסתכולי באפיה ומשו"ה לפני בא הנשמה בעולם הזה אינה יכולה להסתכל מהבושה אבל אחר שעשתה והצליחה יכולה להרים ראש גם עינים לחזות בנועם ה' זהת"ד וז"ש ברבות הטובה בעולם העליון יש שפע נחלי אורות וכלם נהנים וז"ש רבו אוכליה וגם הנשמות קודם ביאתם בעוה"ז נהנית מזיו השכינה. וא"כ מצאה החקירה ומה כשרון לבעליה ומה מרויח בביאת העולם הזה לז"א כי אם ראות עיניו שאחר ביאתה אם זכתה עין בעין תראה ותהנה מזיו השכינה עד כאן שמעתי. ואפשר לצרף לזה מ"ש רבינו האר"י ז"ל בלקוטי תורה כי הוא יתברך ברא כל ד' עולמות אבי"ע ולקשר כלם ברא האדם כי יש בו מכל העולמות מבריאה נשמה מיצירה רוח שהוא חלק המלאכים ומעשיה נפש ואח"כ הוא יתברך נתן חלקו ויפח באפיו נשמת חיים וכשהאדם יעשה מצוה גם אל המלאך נחשב כאלו עשה מצוה כיון שבאדם יש חלק המלאך ואוכל משלו והשי"ת רצה שיאכלו שכר פעלם ובמשפט ולא בדרך צדקה והאריך בזה וגם מז"ה ז"ל ביאר דלקשר העולמות ולהביא שפע מעולם לעולם הוצרך האדם שהוא כלול מכלם ובאמצעותו יושפע מלמעלה לכל עולם ועולם ויתקשרו הכל והאריך בזה. ובזה נתישבה היטב החקירה האמורה כי הוא מוכרח מאד בריאת האדם וגם דברי מרן ז"ל נצרכי' כדי שיזונו כלם במשפט ולא בצדקה. ועפ"ז נרמוז בפסוקים אלו באופן זה מפסוק ויתרון ארץ והנמשך. והוא כי האדם בעשות מצוה או לימוד כדי שלא יהיה שום קטרוג עליו צריך להכניע עצמו ולחשוב בחטאיו ולשוב ואז יעלו לרצון גם אמרו בתנחומא דלא בחר הקדוש ברוך הוא בישראל אלא מפני שהם

ענוים דאי לאו הגוים שומרים מצות ומשבחים אותו ע"ש באורך. ולזה שלמה הע"ה פתח ברישא בענוה וכפי מה שפירש הרב מהר"ם מזרחי ז"ל כמדובר בשינוי קצת ויתרון ארץ הוא העניו בכל היא בכל זמן בין שילמוד בין שיעשה מצוה בין שיהיה עסוק בצרכיו יש לו יתרון. הלא תראה מלך לשדה נעבד אפילו שחרב בהמ"ק הוי כאלו הקריב כל הקרבנות. וא"כ כיון שתמיד הוא נבזה בעיניו הרי הוא תמיד מקריב קרבנות. ומאחר שהוא עניו אז יקיים מצות וילמוד ולחלק המצות אמר אוהב כסף לא ישבע כסף אוהב מצות לא ישבע לעשות מצות כמ"ש רז"ל וכינה למצות בשם כסף שמ"ע רומזים לז"א שבו החסדים וזה אוהב שבחינת אהבה הוא בחסד ואוהב כסף החסדים מ"ע ומצוה גוררת מצוה לא ישבע כסף. ואשר דורש ברבים כמ"ש במכות (דף יוד) ס"ד שהוא בלא תבואה שבקי בכל והוא בתמיהא כמ"ש הריטב"א בחידושיו שם גם זה הבל לחשוב שבלא בקיאות ידרוש. והענוה תמיד היא תנחהו במעגלי צדק לכוין אל האמת כמ"ש גבי בית הלל וגם מעלה קרבנות תדיר ויעלו מצותיו ולימודו כראוי ואז ברבות הטובה שכר התורה והמצות רבו אוכליה האדם והמלאכים וכל העולמות יושפעו באמצעות האדם. ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו דמאן דאכיל דלאו דיליה בהול לאסתכולי ורצה הקב"ה שכלם יאכלו במשפט ולא בצדקה. ואז מתוקה שנת העובד עובד דייקא שפעל ועשה ונזון בזרוע כביכול וכמו שדרשוהו רז"ל על שכר העולם הבא:

פסוק יא

מתוקה שנת העובד. ר"ת משה ומהדורמיטה יבא לזיווג ויעלו מ"ן למעלה בסוד האכילה שנאמר אכלו רעים. רבינו האר"י ז"ל בקצור נמרץ. ואפשרי כי ס"ת מתוקת שנת העובד הוא הד"ת:

פסוק יח

והשליטו לאכול ממנו ולשאת את חלקו ולשמוח בעמלו זה מתת אלהים היא. אפשר לפרש כי כל אכילה שבס' זה נדרש על התורה כמשז"ל והכי פירושו והשליטו לאכול ממנו לעסוק בתורה ולהוציא לאור חלקי פרד"ס השייכים לנשמתו אשר היו נטמעים בקליפות וז"ש ולשאת חלקו שקבל מסיני. ולשמוח בעמלו שיאכל פירות התורה כי הקדוש ברוך הוא זורע התורה כמ"ש רבינו אפרים בפירוש אור זרוע לצדיק שהתורה שלומד הקדוש ברוך הוא זורעה וזהו אור זרוע והפירות אינו חייב הקדוש ברוך הוא לתת לו כי המרויח אפילו בפקדון אינו צריך ליתן לו ריוח כמ"ש מור"ם בח"מ (סי' רצ"ב) וז"ש זה מתת אלהים כפשוטו והשליטו לאכול ממנו שיהנה בעושרו בשבתות וימים טובים וכיוצא ולשאת את חלקו יתברך שהוא מרים ומפריש חלקו יתברך צדקה ומעשר.

ולשמוח בעמלו שנזהר שלא לדבר לשון הרע שיתנו עמלו וזכיותיו לאחרים אלא הוא שמח בעמלו לעולם הבא זה מתת אלהים היא כי לא כל אדם זוכה לשתי שלחנות והוא עלה להיות עשיר בעולם הזה ובעולם הבא מושב"ח ועומד נאמ"ר כאן ונאמ"ר להלן. א"נ ולשאת את חלקו מדבר בצדקה כדאמרן שכל מה שעושה בצדקה הוא חלקו האמיתי וכמ"ש מונבז וסופר ממשנה למלך ספרד דהוה אמיד בנכסי טובא. וא"ל המלך הודיעני נא סך ועושר שלך. וא"ל חשבתי דרכי והעושר שלי הוא חמשים אלף דינרי זהב וחרה אפו ביום ההוא המלך ותכף א"ל אדוני המלך שאל מהו העושר שלך. כן דברתי חמשים שזהו שלי שהוצאתי סך זה בצדקות וחסדים. אך רבבות העושר שעתה הוא ברשותי מי יודע של מי הוא והיא תשובה נצחת וז"ש ולשאת את חלקו כי הצדקה וחסדים הוא חלקו באמת. והשאר מי יודע למי הוא. ולשמוח בעמלו לעולם הבא שאין יד זרים מושלת בו והוא לעצמו כמ"ש מונבז וזה מתת אלהים היא ועמ"ש בדברים אחדים (דף קמ"ב ע"א) בס"ד. א"נ אפשר ולשמוח בעמלו שהוא שקט לאפוקי מי שיש לו רעה חולה שתמיד הוא בצער שמא יפסיד או יגנבוהו או יעלילו עליו ולכן הוא מקמץ שמא יאבד ויפסיד וכמו שפירשו ז"ל מ"ש עושר שמור לבעליו לרעתו שהוא תמיד יגע מאד להעשיר שחושב דאפשר יפסיד וז"ש שמור לבעליו שהוא שומרו לרעתו כשיהיה לו רע ויפסיד. כל קבל דנא אשר ישליטנו אלהים לאכול ממנו הוא בהשקט ושמח בעמלו:

פרק ו

פסוק ב

איש אשר יתן לו האלהים עושר וכבוד ונכסים ואיננו חסר לנפשו וגו'. פירש הרב כלי יקר פ' חיי שרה דלעיל אמר גם כל האדם אשר נתן לו האלהים כי הוא שמח בחלקו אשר נתן לו כבר. והכא קאמר איש אשר יתן לו האלהים כי תמיד מתאוה שיתן לו מחדש והביטה וראה כי כאן יש שתי מדרגות נוספות על הראשון דהכא כתיב וכבוד יתר ועוד ואיננו חסר לנפשו וכו' ועם כל זה לעיל והשליטו לאכול ממנו. והכא אחר כל השבח הזה ולא ישליטנו וכו':

פסוק ג

אם יוליד איש מאה וגו' וגם קבורה לא היתה לו אמרתי טוב ממנו הנפל. אפשר לפי פשוטו דהנפלים אין דינם בקבורה ועם כל זה רובם בקבורה שקוברים אותם. וזה שדינו בקבורה ולא היתה לו טוב ממנו הנפל. והרב פנים מאירות בס' כתנות אור פ' ויחי פי' דהנפל אין בו משום בל תלין ומשליכין אותו לבור ומשו"ה אין קוברין אותו בי"ט ולא

מלין ראינו אלא מנהג לרחם על הרשעי' דאמרו רז"ל שהקב"ה מעביר הערלות מהנפלים ונותנם ברשעים וז"ש אם יוליד וכו'. ולא השביע נפשו מטובה שלא תקן נפשו ולא נקבר יש לו מעל' דהקב"ה מעביר ערלתו ונותנה לרשעים ובשלמא אם היה נקבר היה טוב מהנפל דאין בו דין קבורה:

פסוק ז

כל עמל אדם לפיהו וגו'. אפשר במ"ש המקובלים דתכלית האכילה הוא לברר ניצוצות הקדושה אשר נפלו בדצח"ם וע"י הברכה הוא מזון לנפש. וז"ש כל עמל אדם לפיהו לברר ניצוצות הקדושה וזה לא נהנה בעמלו גם הנפש לא תמצא בברכה ועיין דרוש מהרח"ו ז"ל בפ' כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם ומשם באר"ה בפירוש הכתוב הזה ודוק היטב:

פסוק ט

טוב מראה עינים מהלך נפש. ביומא (דף ע"ד) אמר ר"ל טוב מראה עינים יותר מגופו של מעשה וכתב הסמ"ג לאוין קכ"ז וז"ל וכן אסור להסתכל וכו' ואומר פרק בתרא דיומא טוב מראה עינים באשה יותר מגופו של מעשה לפיכך צריך מאד ליזהר בדבר עכ"ל והחי יתן אל לבו אם בעל נפש הוא. ואפשר לרמוז ס"ת במה. כמו שאמר רשב"י פ' קדושים דהוו עברי נשי שפירן וא"ל אל תפנו עיין שם:

פרק ז

פסוק א

טוב שם משמן טוב וגו'. פירוש הגם שיש מי שיאמר שגדל שמו ביתר שאת על מה שהוא ראוי והוא על דרך מ"ש פ"ב דיבמות אשריך שזכית לשם ועדיין לא הגעת לרועי בקר עם כל זה למדנו להועיל טוב שם אפי' שיש מי שיאמר שאינו מקביל לחכמתו ומע"ט שלו יותר משמן טוב שהוא ודאי מפני שהכל מן השמים וזה יורה שהוא חשוב בשמים ולכך קא פסיק ותני טוב שם ואמר טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה הוסיף למ"ר בתחילה לומר אף שצריך יותר טורח ללכת אל בית אבל והליכה לבית המשתה בנקל עכ"ז טוב ללכת וכו' ונ"ט והחי יתן אל לבו כלומר היצה"ר שיכנע לתורה א"נ שבהכנעה זו היצר הטוב והיצה"ר נעשו לב אחד וזהו והחי יתן אל לבו:

פסוק י

אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה וגו'. כת הקודמין פירשו שאדה"ר היה כולל הנשמות שהיו בראשו של אדה"ר ואח"כ מה שהיו בידיו וזרועותיו

וגופו ולבו ואח"כ מה שהיו בירכיו וברגליו. ולכך הדורות הראשונים היה להם דעת וחכמה ושכל גדול שהיו נמשכים מהאברים ראשיים של אדה"ר. אבל עתה הנשמות באות מירכים ורגלים ואינן חשובות והכתוב מדבר בדור אחרון וז"ש אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה שאנשים מלפנים היו גדולים וחכמים מאד ועתה לא כן. וכמ"ש לבן של ראשונים כפתחו של אולם וכו'. כי לא מחכמה שאלת על זה דמית היות מכף רגל ועד ראש בחינה אחת ורב המקום ביניהם עד כאן שמעתי. ואפשר לומר בחקירה אחת שהתנאים ואמוראים היו קדושי עליונין ועתה הגם שיתמרמר האדם לעשות מעשים טובים בטורח גדול ולא יעלה אפי' אחד מרבוא מהראשונים. ויש הרבה תשובות לדבר. ועתה נזכיר קצת מהם. אחת שנשמות של הראשונים היו מבחינות עליונות ומתוקנות. ועתה מבחינות תחתונות ומלאות חסרונות. שנית שאז היה כל התורה בעל פה ואשר נדבה רוחו להיות ת"ח היה צריך יום ולילה כל ימי חייו לחזור על לימודו שלא ישכח וזה גורם לקדושה ודבקות על ידי התורה שהוא הוגה יום ולילה וזו סיבה לפרישי' מעניני העולם וניצול מיצר הרע וגדולה תורה כמבואר בפרק קנין תורה. ועוד בה שלישיה שהיה מצוי להם אפר פרה וכמ"ש חבריא מדכן בגלילא כמ"ש הראשונים הביאם הרב משנה למלך פ"ג דאבל והטהרה מביאה לידי קדושה. ואת רב"ע שעתה גברה מאד הסט"א ועשתה הכנות לחטוא הן בענין המאכלות הן בענין המלבושים הן בענין הנהגת המדינות והנהגת בני אדם שכלן סיבה לכמה חטאות הצבור והיחיד. וז"ש אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה שהתנאים והאמוראים היו קדושי' ורוח הקרש שורה עליהם ואליהו הנביא זכור לטוב רגיל אצלם ועתה בל ימצא בגדולי דורנו והחסידים שמן מנהו. כי לא מחכמה שאלת על זה כי יש תשובות רבות נכוחות על זה:

פסוק יא

טובה חכמה עם נחלה ויותר לרואי השמש. שמעתי במ"ש כיון שהוא ובנו ובן בנו ת"ח שוב אין תורה פוסקת מזרעו ואמרו בלב נבון תנוח חכמה זה ת"ח בן ת"ח וכו' וכתבו התוס' דהא דאין תורה פוסקת מזרעו הוא ברואין זה את זה. וז"ש טובה חכמה עם נחלה שהוא ת"ח בן ת"ח בן ת"ח דעליו נאמר בלב נבון תנוח חכמה וכ"ש כשהם ג' דורות וזהו נחלה. וביותר מועיל זה לרואי השמש אם הוא ברואין זה את זה ששוב אין תורה פוסקת מזרעו. ובפסוק כי בצל החכמה עמ"ש בעניותי בדרושים בס"ד:

פסוק יד

ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה. פירשו הראשונים כי כאשר האדם שוקט ובוטח וימיו ימים טובים יש לו לשמוח בחלקו ומתוכם יחשוב ביום רעה ויביע ויתבונן ביום רעה אשר אפשר לבא וז"ש ביום טובה היה בטוב שייטיב לבו אך הן בעודנו בטוב יראה ביום רעה שאפשר יהפך עליו הגלגל ולכך צריך שני ענינים אחד שלא יתגאה כלל בעושרו כי לא ידע מה יהיה. וזאת שנית שיעשה צדקה לקיים העושר. וכמ"ש מלח ממון חסר ואמרי לה חסד. וכל זה לענין הגוף שיזהר במשאו ומתנו להתרחק מהנזיקין וחבלות דאפשר לבא לסחורה ששלח דרך ים או דרך יבשה או בעיר עצמה בכמה אופנים. והדברים ק"ו לענין הנפש כי הן בעודנו כברוש רענן ישתכל השכל וידוע דאפשר לבא המיתה ואנה יוליך את חרפתו וכי יפקוד ה' מה ישיבנו לכן ימהר לשוב אל ה' וירחמהו:

פסוק טו

את הכל ראיתי בימי הבלי יש צדיק וגו'. אפשר לרמוז בדין נרדף דצריך להצילו בא' מאבריו והרמב"ם פ"א דרוצח סבר דאם הרג לרודף שהיה יכול להצילו באחד מאבריו חייב מיתה בידי שמים אבל אין ב"ד ממיתין אותו אמנם הרא"ש פרק בן סורר והטור (סי' תכ"ה) ס"ל דחייב מיתת ב"ד. והרב כנה"ג בא"ח בלשונות פ' וישלח ס"ל דאם הוא שעת מלחמה דרבים נוחמים וירא הנרדף שמא בהיותו מכוין להציל באחד מאבריו איש אחד יהרגנו לא חילקו בין יכול להצילו באחד מאבריו. אמנם מדברי הרא"ם פ' וישלח נראה דאין חילוק בין שלום למלחמה ובכל מקום יש דין יכול להצילו באחד מאבריו גם הרב כנה"ג חולק שם דבנרדף עצמו ליתיה לדין יכול להציל בא' מאבריו ומדברי רש"י פ' בן סורר נראה להפך דגם בנרדף יש דין יכול להצילו בא' מאבריו. ואפשר שזה רמז יש צדיק אובד שהרשע רודפו והוא עומד בצדקו כמו שפירש"י לראות אם יכול להצילו באחד מאבריו שרוצה לצאת ידי חובת סברת רש"י דאף בנרדף איתיה והוא נאבד כי לא יכול לו. ויש רשע ויכול להצילו בא' מאבריו והורג לרורף ומאריך בדעתו שאין ב"ד ממיתין אותו כמ"ש הרמב"ם. אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר לומר דאפי' בעת מלחמה איתיה דין יכול להצילו בא' מאבריו ותכוין להציל לרודף בא' מאבריו והוא כדעת הרא"ם למה תשומם לתפוס סברת הרא"ם דכיון שהוא מלחמה איש אחר יכך. וסברת הרב כנה"ג טעמה ונימוקה עמה. אל תרשע הרבה שאפי' אתה יכול להצילו בא' מאבריו תהרגנו. ואל תהי סכל באומרך דאין ב"ד ממיתין אותו. למה תמות בלא עתך מיתה בידי שמים. טוב אשר תאחוז בזה דין יכול להצילו בא' מאבריו וגם מזה

דליתיה במלחמה כסברת הרב כנה"ג אל תנח ידיך. א"נ אפשר לפרשם בדין יוהרא יש צדיק שעושה לש"ש והוא אובד בצדקו משום יוהרא וכמו שדרשו פ' זה במדרש על נדב ואביהוא שנכנסו להקטיר לכבוד ה' ונענשו על זה נאמר יש צדיק אובד בצדקו כלומר דאף דמעשיהם לשם שמים נענשו משום יוהרא כמו שכתב הרב מהראנ"ח ז"ל באורך ויש רשע שנמנע לקיים המצות והוא טוען משום יוהרא. אל תהי צדיק הרבה לעשות חסידות באופן שיהיה יוהרא. ואל תתחכם יותר לקרות מניעת החסידות עבירה. למה תשומם שתענש על היהרא כמו שנענשו נדב ואביהוא. אל תרשע הרבה שלא לקיים המצות משום יוהרא ואל תהי סכל דלקיים המצות שנצטוינו לא שייך יוהרא. למה תמות בלא עתך כי התורה והמצות הם חיי האדם ואם ימנע מהם ימות כי הם חיינו טוב אשר תאחוז בזה לקיים בדבר שהוא תוספת לחוש ליוהרא. וגם מזה התורה והמצות שנצטוינו בהם אל תנח ידך כי ירא אלהים יצא ידי כלם. ועיין מ"ש הרב מהר"ש פרימו ז"ל פרשת בראשית וקל להבין האמור לפי דרכו ודוק היטב:

פסוק כג

כל זה נסיתי בחכמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני. הראשונים פירשו דשני דברים הם עיקר מניעת החכמה קוצר המשיג ועומק המושג וז"ש אמרתי אחכמה אך והיא עומק המושג רחוקה ממנו עומק המשיג. א"נ אפשר במה שאמרו מחשבה מועלת לדברי תורה ואם המחשבה מועלת כ"ש האמירה וז"ש אמרתי אחכמה שדברתי בפי אני רוצה להתחכם ולשקוד בתורה זוהי סיבה והיא רחוקה ממני דהדיבור פועל ומעורר הסט"א לקטרג והיא רחוקה א"נ אפשר רמז אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני גימט' הר"ת רמ"ח דטעם רמ"ח מצות על דרך נסתר נעלם ממני. א"נ אפשר שהכוונה דאע"ג שאני חכם בעיני נראה דלא השגתי כלום נגד מה שהוא עומק תורתנו הקדושה ועל כן אני מחזיק עצמי לשאינו יודע אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני א"נ שהקב"ה אמר לשלמה שאל מה אתן לך ולא שאל אלא החכמה ועכ"ז לא השיג טעם פרה אדומה כמו שאמרו רז"ל וזהו שאמר אמרתי אחכמה כשהי"ל רשות לשאל לא שאלתי אלא החכמה וזהו אמרתי אחכמה ועכ"ז היא רחוקה ממני דייקא ולא ממשה רבינו ע"ה והרב המג"ן ז"ל רמז כי אחכמה והיא רחוקה גימטריא דיני פרה אדומה בדקדוק:

פסוק כו

ומוצא אני מר ממות את האשה. כת הקודמים אמרו כי אשה נגרע מספרה מאיש ה' ואם תהיה משועבדת לאיש ותכיר שהיא חסרה מאיש אז יעלה זיווגם כהוגן אך היא תסבור

שמעלת' כמו איש אז אין זיווגם עולה יפה וז"ש ומוצא אני מר ממות את האש"ה האש"ה הוא מספר שוה לאיש ר"ל אם היא מחזקת עצמה כמו איש אז היא מר ממות עכ"ד:

פסוק כח

ואשה בכל אלה לא מצאתי. אפשר לומר כי שהע"ה הי"ל בין נשים ופלגשים אלף ולזה אמר אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה ר"ל האלף נשים שלי וז"ש בכל אלה הידועות והמזומנות בביתי ובחומותי לא מצאתי:

פרק ח

פסוק א

מי כהחכם ומי יודע פשר דבר וגו'. בגמ' פ"ק דברכות אמרו דישעיהו אמר ליתי חזקיהו גבאי וחזקיהו אמר ליתי ישעיהו גבאי מה עשה הקב"ה פשר דבר חלה חזקיהו ואמר לישעיהו לך ובקר את החולה והנה יש לחקור מדוע לא ציוה ה' אל ישעיהו שילך אצל חזקיהו כמו שאמר לאליהו הנביא זכור לטוב לך הראה אל אחאב. והתירוץ פשוט דגדול כבוד החכם יקר בעיני ה' ולכך לא ציוה לישעיהו שילך אצל חזקיהו. ומ"ש לאליהו הנביא זכור לטוב שילך אצל אחאב היינו שאליהו נשבע חי ה' אם יהיה טל ומטר וכו' ולז"א לו לך הראה אל אחאב ואתנה מים וכו'. ואפשר דרמוז בפסוק מי כהחכם הקב"ה ומי יודע פשר דבר שעשה בין ישעיה וחזקיה שיחלה חזקיהו ואז ילך ישעיה לקיים מצות בקור חולים. מי יודע מי יבין פשר הדבר הלא יאמר ה' לישעיה שילך לחזקיה כמו שאמר לאליהו זכור לטוב וילך ישעיהו בלי שיחלה חזקיהו. ותירוץ לזה חכמת אדם תאיר פניו והוא חשוב לפניו יתברך ולא רצה לזלזל בו. ולכן ועז פניו ישונא כלומר ועז שהוא כינוי למלך פניו ישונא שחזקיהו המלך חלה ומה שאנו מוזהרים במלכות היינו לקיים דבורו. וז"ש אני פי מלך שמור. וכי תימא מדוע אמר ה' לאליהו הנביא זכור לטוב לך הראה אל אחאב לז"א על דברת שבועת אלהים שנשבע אליהו זכור לטוב חי ה' אם יהיה טל ומטר וכו' להקניטו לכן אמר לך הראה אל אחאב ואתנה מטר. א"נ אפשר בהקדים מה שהקשה עיר וקדיש מהר"מ הלוי ז"ל דקיי"ל דמלך צריך לעמוד בב"ד כמ"ש פ"ב דסנהדרין ינאי המלך עמוד על רגלך וקיי"ל כרבנן דמלך אינו חולץ דהוא בזיון כמ"ש הרמב"ם ואלו ת"ח מעיד מיושב והוא חלץ ותירץ הרב גדול הדור מהר"ח אלפאנדארי ז"ל דכל מצוה שעיקרה משום כבוד ת"ח כגון מצות ועמדו שני האנשים שהיא לכבוד ת"ח הדיין ת"ח גופיה פטור זהת"ד וז"ש מי כהחכם ומי יודע פשר דבר דאיכא פסקי התרא"י נינהו דמלך עומד בב"ד ולא חולץ ות"ח מעיד מיושב וחולץ והיא קושית הרב מהר"ם

הלוי ולזה אתא לפרוקי כדשניין משם מהרח"א וז"ש חכמת אדם תאיר פניו כשהמצוה היא משום חכמת אדם הדיין אז תאיר פניו של העד ת"ח אמנם ועז שהוא המלך פניו ישונה מפני התורה ויעמוד אבל שאר מצות הת"ח חייב לקיים מצותיו יתברך וז"ש אני פי מלך שמור מלך מלכי המלכים לקיים מצותיו ועל דבר שבועת אלהים לקיים התורה ולזה הת"ח חולק. ועל דרך זה יש לפרש בתירו' הרב מהרב"ד ז"ל ככתוב בקונטריסי ועמ"ש אני עני בקונטריס כסא דוד (דף י"א ע"ב) ע"ש:

פסוק ט

עת אשר שלט האדם באדם לרע לו וגו'. פירש רבינו האר"י ז"ל כי תיבות האדם באדם לרע הוא הבל כי הנה הבל רובו טוב וכאשר האדם בליעל החיצוני של הקליפה שלט באדם דקדושה ועסק נשמות הקדושה של הבל והכניסם בקליפות אז הוא לרע לו לאדם בליעל לפי שהנשמות מסטרא דטוב ורובם טוב אע"פ שמיעוטן רע אח"כ מתגברות על הקליפות ויוצאות משם ומניחות אותם ריקנים מכל טוב עכ"ד ויומתק במה שכתבו התוס' בכמה דוכתי משם רבינו תם ז"ל דאדם הוא ישראל. וכי כתיב האדם הוא על א"ה ע"ש באורך. וכפי דבריו מדוקדק היטב הפסוק לפי פירוש רבינו האר"י ז"ל עת אשר שלט האדם בליעל וא"ש לפי דברי ר"ת כי האדם אינו ישראל אלא עכו"ם א"ש דקאמר האדם. ושלט באדם דקדושה כי אדם הם ישראל קדושים:

פסוק טו

ושבחתי אני את השמחה וגו'. אפשר במה שחקרו המפרשים כי הנה אמר מרן ז"ל כי תכלית ביאת האדם לעולם הזה היינו דקודם שנברא היה נהנה מזיו השכינה בצדקה ומאן דאכיל דלאו דיליה בהיל לאסתכולי באפיה ולכן נברא לסגל מצות ומעשים טובים ובזה כשהולך נהנה מזיו השכינה בשכר מצותיו ותורתו וכמו שכתבנו לעיל והרי כתב הרמב"ן ז"ל בפסוק וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות וגו' דכל השכר שנותן הקב"ה לאדם הוא בתורת צדקה כי הוא מחוייב לקיים מצות מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא והעבד הקנוי לרבו מחויב לעבדו ואם יתן לו שכר בעבורו הנה צדקה יעשה עמו עכ"ל. ומאחר שכך מאי אהני ביאת האדם בעולם הזה לשמור מצותיו ועדותיו יתברך סוף סוף הנה שכרו צדקה הוא. והגם דיש לחלק כמבואר. המפרשים תירצו כי הן אמת לעיקר קיום המצות ועמלה של תורה עבד קנוי לו יתברך ואם יתן לו שכר צדקה יקרא כדברי הרמב"ן האמנם השמחה אשר הוא שמח בקיום המצות ולימוד התורה אותם שמחה והתלהבות ודבקות הוא עיקר גדול והקדוש ברוך הוא קובע לו שכר ובפרט זה של השמחה יתקיים בצד מה שכר לאור באור החיים ולא בהיל לאסתכולי ובזה

פירשתי בעניותי מש"ה וצדיקים ישמחו ויעלצו לפנ"י אלהים וישישו בשמח"ה לפני דיקא ליהנות מזיו השכינה ולקבל פני שכינה פנים בפנים. ועוד נקדים מ"ש הרב זרע ברך כי הנה שכר מצות בהאי עלמא ליכא ואמרו רז"ל היום לעשותם ולמחר לקבל שכרן והכתוב עצמו גמר אומר והיה עקב תשמעון וגו' ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד ואהבך וברכך וברך פרי בטנך וגו' והני בעולם הזה הם ואיך יכונו יחדיו לומר היום לעשותם והיה עקב וגו' והם דברים הפוכים. אמנם הענין הוא כי שכר המצות עצמן בגופן שלהם הוא דוקא לעולם הבא. אבל השמחה אשר ישמח האדם בעשיית המצות שכרה שלם בעולם הזה וז"ש היום לעשותם ומחר לקבל שכרן. אמנם והיה עקב וגו' אין והיה אלא לשון שמחה דהיינו שמחת המצוה יש לה שכר בעולם הזה וברכך וברך פרי בטנך וכו' זהת"ד. והיינו קראין ושבחתי אני את השמחה ששמח האדם בקיימו המצות ובעמלו בתורה אשר אין טוב לאדם שהיא הנשמה. כי הגוף הוא בשר אדם כמ"ש בזהר הקדוש ואין טוב לנשמה כי אם לאכול ולשתות דהיינו לעסוק בתורה ובמצות כמשז"ל ולשמוח שזה הוא טוב לנשמה כי בשמחה יחזה מחזה שדי כי על השמחה יקבל שכר ויהיה נקרא בצד מה שכר לחזות בנועם ה' וא"כ זה העיקר דלהכי אתא שלא ליהנות מצדקה כדבר האמור. ועוד זאת יתירה בשמחה דאהניא לעולם הזה והוא ילוני בעמלו ימי חייו אשר נתן לו האלהים כי מפירות השמחה יאכל בעולם הזה והניחו יתרם ליהנות מזיו השכינה עין בעין ככל אשר דברנו:

פרק ט

פסוק א

כי את כל זה נתתי אל לבי ולבור את כל זה אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם וגו'. פי' הרב עיר וקדיש כמהר"ח הכהן ז"ל בפירושו מנורת זהב כ"י כי מצינו השגחה פרטית שמשגיח הקב"ה לעבדיו כמ"ש ר' עקיבא ור' מאיר וכיוצא דמכריזי ברקיעא הזהרו בו ובתורתו ויראים הסט"א להתקרב וגם מצינו בישעיה תלמוד ר' חנינא בן דוסא שא"ל אלמלא שתלמיד אדם גדול אתה לא נזקקנו לך ולכן אחר כל המבוכות והספיקות מצדיק ורע לו וכיוצא מצא תקון שכל אדם שיש לו יסורין או ענינים אחרים ילך אצל החכמים והם יגידו לו או יתפללו בעדו וז"ש כי את כל זה נתתי אל לבי ולתור ולדרוש בכל הצרות או הדברים המסופקים. כי אני רואה אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם שהם תלמידיהם כי כל אשר יעשה עבד לרבו חייב תלמיד לעשות לרבו כלם הם ביד האלהים שהוא משגיח עליהם וא"כ הכל יגיד להם גם שנאה אין יודע האדם והוא נבוך. מה יעשה יערוך

הכל לפניהם והם יגידו לו כי עניני העולם הזה אינם מובנים כי האדם יראה לעינים הכל כאשר לכל מקרה אחד וגו' אבל החכמים יגידו או יתפללו עליו וינצל מצרתו זהו תורף דבריו ז"ל:

פסוק ז

לך אכול בשמחה לחמך וגו'. אפשר לרמוז על פי ההקדמה שכתבנו לעיל דתכלית ביאת האדם בעולם הזה הוא שיזכה לחזות בנועם ה' דמאן דאכיל דלאו דיליה בהיל לאסתכולי ובתורה ומצות השכר הוא צדקה אך בשמחה ירים ראש נפש כי תשב"ע דשפיר חזי מזיו שדי וזה רמז לך אכול בעבור השמחה שתשמח בתורה ובתפלות ומצות לחמ"ך בעבור השמחה יקרא לחמ"ך ואינו בתורת צדקה ושתה בלב טוב בעבור הלב טוב שלם ודבק בו יתברך יינך. כי כבר רצה האלהים את מעשיך עצמם ונרצה לו והיה שמחה ולב טוב. להיות לך כח ליזון עין בעין ועוד יש רמז ר"ת לך אכול בשמחה לחמך לאבל. וסופי תיבות לך אכול בשמחה כלה. שם רמז טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה ולכך זה בראשי תיבות דקדים. וזה אחרון בסופי תיבות:

פסוק ט

ראה חיים עם אשה אהבת וגו'. למאן דאמר אשה זו תורה כמ"ש פ"ק דקדושין וכמ"ש פ"ו דיבמות שהתורה נמשלה לאשה יכול להתפרש כפשוטו דמי שעוסק בתורה הקב"ה מזמין לו פרנסתו כדכתיב ממרחק תביא לחמה הגם דאמרינן וכל תורה שאין עמה מלאכה וכו' מ"מ בדור יתום זה יש כמה וכמה ת"ח שאינם מתעסקים אלא בתורה ואין כאן מקום להאריך ולדבר בזה רק על הרוב אנו רואים התלמידי חכמים מושגחים ומרחמים עליהם בכבוד נדיבי עם. ובפרט אם הוא לומד לשמה ויש לו שם. וז"ש ראה חיים ראה בחו"ש תעמוד חיים פרנסה וכבוד עם אשה היא התורה אשר אהבת כל ימי חיי הבלך ונכלל בזה כי למדת תורה מעוני אשר נתן לך שנקראת תורתו כי היא חלקך בחיים הנצחיים. ובעמלך אשר אתה עמל בעולם הזה מהתורה הכל כמ"ש גדולה תורה וכו':

פסוק טו

ומצא בה איש מסכן וגו'. בפסקי תוס' פ"ד דנדרים כתבו וז"ל יצר הטוב נתון במעי אמו שיודע כל התורה ובשעת לידה נכנס בו יצה"ר ואז מגרש היצה"ט עד שמתפקח ונכנס בו יצה"ט עכ"ל. ודייקו מדכתיב ומצא איש מסכן חכם ולשון ומצא מוכח דהיה שם ודברי התוספת הללו נעלמו מכמה אחרונים כמ"ש אני עני בקונט' פני דוד פ' תולדות בס"ד. וכפי דברי התוס' א"ש מ"ש איש מסכן חכם דיודע התורה שלמד בבטן:

פרק י

פסוק ב

לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו. דורשי רשומות אמרו כי לימין לב פירוש קודם אותיות לב הם אותיות אך. ולשמאל לב כלומר אחר אותיות לב הם אותיות גם שם רמז דהחכם ממעט עצמו והוא עניו כאותיות אך אשר לימינו של לב והכסיל מרבה עצמו והוא גאה כאותיות גם שהוא ריבוי אחר לב לשמאלו עכ"ד ואפשר לומר בסגנון אחר דהחכם נראה בעיניו שאינו יודע כמו אותיות אך לימין לב שהוא מיעוט כי מה שיודע הוא מועט בעיניו והכסיל מה שיודע נראה בעיניו הרבה כמו אותיות שאחר לב דהם אותיות גם ריבוי. ועוד אפשר לרמוז לב חכם לימינו שהוא אך לשון מיעוט שהוא מסתפק במעוט כי כל היתר מצורכו הוא מתאוה גופנית והחומר הבהמי וסימנך ומותר האדם מן הבהמה ולב כסיל לשמאלו שהוא גם כי על כל אשר לו גם לרבות והוא שבוי בקברות התאוה. ובפסוק זבובי מות וגו' דבסמוך עמ"ש אני עני בקונטר' כסא דוד סוף (דף י"א ע"ש):

פסוק ד

אם רוח המושל יעלה עליך מקומך אל תנח וגו'. שמעתי מהרבני הישיש ר' הירש ז"ל דאמרו פ"ג דמ"ק א"ר אלעאי אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וכו' והמלך החכם בחכמתו להכי הוא דאתא וז"ש אם רוח המושל יעלה עליך דהיינו היצר הרע לא תעשה כר' אלעאי ללכת למקום שאין מכירין וכו' אלא מקומך אל תנח ועסוק בתורה והיא מבטלת יצר הרע כי מרפא שהיא התורה יניח חטאים גדולים ומבטלת יצר הרע עכ"ד. ואני הצעיר צדדתי בזה כמ"ש בקונטרס כסא דוד (דף פ"ט ע"ש):

פסוק ו

ועשירים בשפל ישבו. אפשר רמז הפך מהפשט כמ"ש גדולה מתנות עניים שמהפכת מדת הדין למדת רחמים וזה רמז בשפל ר"ת בשכר לקט שכחה פאה ישבו יהיה להם ישוב ויתמיד עושרם לא ימוט לעולם:

פסוק יא

אם ישוך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון. כתוב בס' לקוטי תורה לגורי האר"י ז"ל כ"י דע כי ר"ת זה הפסוק אי הבל הלוי. ועין כי בהיות משה רבינו ע"ה הוא מבחינת הבל היה בלא לחש ודבור והוא ערל שפתים ואז נשכו הנחש כי הרגו קין כי משרש נחש יצא צפע עמלק בגימט' צפע והיה משרש נחש ונחזור לענין כי אז בהיותו בלא לחש

והיה חלש לדבר בעון שהציץ לזה נשכו הנחש אמנם כשחזר בבחינ' משה והיה בכל תקפו ונאמר עליו מי שם פה לאדם ונאמר פה אל פה אדבר בו ואז נעשה בטל הלשון ואז אין יתרון לנחש לנשכו עוד כמקדם אלא עפ"י ה' מת וטרד לשטן כמה פרסאות על פניו בשעת פטירתו וזה נרמז בכתוב זה א"י הב"ל כשהיה הבל שהרגו קין ונאמ' א"י הבל כי שלטו עליו א"י מדרגות החיצונים הרמוזים בבחינת י"א סמני הקטרת והוא רמז אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר. אבל כשהיה בחי' הלוי שהוא משה רבינו ע"ה אז לא הי"ל כח עליו וסמך לו דברי פי חכם חן שהוא משרע"ה בכח הדבור כמ"ש רז"ל על פסוק אלה הדברים אשר דבר משה ע"כ דברי הרב ז"ל. ועיין מ"ש אני עני בקונט' דברים אחדים (דף קכ"ג ע"א) בס"ד:

פסוק יט

לשחוק עושים לחם וגו'. כתוב בס' לקוטי תורה הנז' והכסף יענה את הכל כבר ידעת כי הוא היסוד והכסף הם החסדים שאין ליסוד אלא החסדים והבן עכ"ל ואפשר לפי פשוטו לשבח לפי שאמר בעצלתי' ימך המקרה ודרשוהו פ"ק דמגילה בשביל עצלות שהיתה לישראל בימי המן לעסוק בתורה נעשה שונאו מך ע"ש לז"א לשחוק לשמחה להצלה מגזרת המן עושים לחם שחייבים בסעודה בפורים שע"י משתה אסתר היה הנס ויין ישמח חיים שצריך לבסומי בפוריא שניצולו ממות לחיים והכסף יענה את הכל שצריך מתנות לאביונים לכל הפושט ידו ועיין מ"ש אני עני בקנטרס כסא דוד (דף ל' ע"ג):

פסוק כ

גם במדעך מלך אל תקלל וגו'. בקהלת רבתי דרשוהו כלפי מעלה גם במדעך מלך וגו' מלכו של עולם ח"ו ע"ש ואפשר דאמרו רז"ל דמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה שנא' למען תפוס את ישראל בלבם וז"ש גם במדעך אפי' בדעתך ובלבך במחשבה מלך אל תקלל דאם ח"ו יבא לזה הוא צד ע"ז ומחשבה רעה בע"ז מצרפה למעשה. ובחדרי משכבך אל תקלל בפיך עשיר כפשוטו דאתה עובר על ונשיא בעמך לא תאור. והנה רש"י פי' כי עוף השמים נשמה הנתונה בך שסופה לעוף בשמים. ומפרש לפרש על פי מ"ש רבינו עיר וקדיש מהר"ר חיים ויטאל ז"ל כי מה שחוטאת היא הנפש כמש"ה הנפש החוטאת והרוח רמז לתור'. ואם כן הנפש היא החוטאת והרוח אינו מעיד דלפעמים חכם אדם יחטא אבל הנשמה אינה נכנסת בגוף האדם אלא עומדת בחוץ כמו צל אחד היא יכולה להעיד כי היא רואה ושומעת הכל זהו תורף דבריו. ואפשר שזה רמז כי עוף השמים לנשמה שאינה כרוח ונפש הנכנסים בתוך האדם אלא הנשמה עומדת בחוץ ורואה ושומעת הכל ולכך היא נמשלת לעוף השמים. ותיבת השמי"ם גימט' נשמה. ואם

נפשך לומר דקי"ל אין אדם משים עצמו רשע ואיך הנשמה יכולה להעיר וגם למה שכתב רבינו מהרח"ו ז"ל דאין הנשמה נכנסת בגוף האדם לא גרע מקרוב שפסול לעדות ומה גם דהנשמה מתייחסת לנפש ורוח והיא מחלק מדרגות אדם הזה. לז"א ובעל כנפים יגיד דבר כבר יש מעיד עדות שלם שהוא המלאך המלוה אותו כמו שפירש"י ז"ל ובר מן דין הרבה תשובות בדבר כמו שכתבתי אנכי איש צעיר בספרי הקטן דברים אחדים (דף נ"ג) ומשם באר"ה:

פרק יא

פסוק א

שלח לחמך על פני המים וגו'. תן חלק לשבעה וגם לשמונה וגו'. אני הדל כתבתי רמזים לשבעה וגם לשמונה בפסוקים אלו בספרי הקטן דברים אחדים (דף ע"ד ודף ע"ה) בס"ר לך נא ראה. ושמעתי מעטרת ראשי הרב אבא מארי זלה"ה הוא היה אומר בשם הרב הגדול מורינו ורבינו שארינו כמהר"ר ישראל זאבי זלה"ה במ"ש פ' כל כתבי (דף קי"ט ע"ב) ר' אבהו עבדי ליה עגלא תלתא באפוקי שבתא הוה אכיל מיניה כולייתא כי גדל אבימי בריה א"ל למה לך לאפסוד' כולי האי נשבוק כולייתא ממעלי שבתא שבקוה ואתא אריא אכלה למדנו שמצוה מן המובחר לעשות מחדש תבשיל וכיוצא מיוחד למוצאי שבת ולא להניח מע"ש. וזה רמז שלמה בחכמתו תן חלק לשבעה שהוא שבת קדש וגם לשמונה שהוא מוצאי שבת צריך לתת חלק מיוחד מחדש ולא סגי להניח מע"ש כמו שעשה אבימי שהניח כוליא מע"ש ונ"ע כי לא תדע מה יהיה רעה על הארץ על דרך דאתא אריא ואכלה לכולייתא עכ"ד. והבן יקיר לי ואור עיני גם הרב כמהר"ר ישעיה נר"ו פירש במ"ש פ"ק דביצה דהגם דהאידנא בקיאינן בקביעא דירחא עבדינן תרי יומי גזרה משום שמדא ע"ש וז"ש תן חלק לז' ימי הפסח וגם לח' שתעשה יום טוב שני. והכתוב מדבר על הזמן הזה ואם תאמר מאחר שאמרת תן חלק לשבעה א"כ ידעינן בקביעא דירחא ולמה צריך י"ט שני לז"א כי לא תדע מה רעה יהיה ואפשר דח"ו יהיה שמד לכך צריך לעשות י"ט שני ולהבין אומרו מה ראה דהול"ל אם רעה וכו' אפשר דיתכן דאפי' יהיה שמד לא ישכחו סוד העבור. אמנם אפשר לא יבא ולא יהיה שמד עצום מאד שישכחו. וז"ש מה רעה וכו' מה אופן רעה דאפשר דתהיה רעה שישכחו סוד העבור ודוק:

פסוק ד

שומר רוח לא יזרע וגו'. לפי שמקודם אמר שלח לחמך על פני המים וכו' והוא מדבר בצדקה למר כדאית לית ולמר כדאית ליה כאשר עין אדם ישית באומר קדישין רז"ל ואמרות טהורות המפרשים ויצר סמוך בא בעקיפין ובטענות כי אין להוציא מעותיו על הספק עד שיתברר לו שהוא עני הגון וירא ה' בלב ואם הוא ת"ח אם לומד לשמה וכיוצא מסעיפי פרקי הלכות היצה"ר ודיני הכליות. לכן החכם בחכמתו רמז לו שאם ישית לבו לדברים אלו ימנע מצדקה ומלהחזיק ביד החכמים כי האדם אינו יכול לדעת אמיתות הענינים ויבא ליכשל מאד וראה בעיניך כי שומר רוח לא יזרע ורואה בעבים לא יקצור כאשר אינך יודע וכו' וגורם רעה לעצמו כן הוא במעשה הצדקה שאינו יכול לדעת באמת וצריך לעשות וה' יזמין לו אנשים הגונים ות"ח נאמנים והרב עיר וקדיש מהר"ח הכהן ז"ל פי' שומר רוח לא יזרע צדקה ורואה בעבים עביות וגסות טענותיו לא יקצור לפי חסד הכתוב צווח זרעו לצדקה וקצרו לפי חסד והרב האריך ע"ש:

פסוק ו

בבקר זרע את זרעך וגו'. יש לדקדק דהול"ל בבקר זרע ולערב אל תנח וכו' ואפשר דרמז להשיא אשה לבנו סמוך לפרקו ובני בנים הרי הם כבנים וגדול המעשה וז"ש בבקר זרע שתשיא את בניך בפרקן בעוד שאתה גם כן רך בשנים וז"ש בבקר. ולערב אל תנח אתה בעצמך מלישא אשה ולהוליד כמ"ש רז"ל ודוק היטב:

פסוק ט

שמח בחור בילדותיך וגו' ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט. צריך להבין מ"ש והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך ועוד אומרו ודע כי על כל אלה ודע יתר והול"ל ועל הכל יביאך האלהים במשפט. ואפשר בהקדים מ"ש פ"ב דבתרא בקש איוב לפטור את כל העולם כלו מן הדין וכו' מאי אהדרי ליה חברי דאיוב אף אתה תפר יראה ותגרע שיחה לפני אל ברא הקב"ה יצה"ר ברא לו תורה תבלין ופירש"י לפטור כל העולם מדינו של הקב"ה לומר שאנוסים הם ע"י יצה"ר שברא וכו' ברא לו תורה תבלין שמבטלין הרהורי עבירה וכו' הלכך לאו אנוסים נינהו שיכולין להציל עצמן עכ"ל. ויש לחקור דכיון דעבירה גוררת עבירה א"כ לא הי"ל להקב"ה להעניש כי אם על העבירה ראשונה אבל אח"כ כיון דעבירה גוררת עבירה והבא ליטמא פותחין לו לא יענש על השאר. ותי' מורי הרב זלה"ה דקי"ל בח"מ (סי' רצ"א) תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב הלכך חייב על הכל עכ"ד. ואפשר דאיוב הוה סבר דעבירה ראשונה הוא פטור דאנוס ביד היצה"ר ומכ"ש העבירות הנגררות והשיבו לו חביריו דהעבירה ראשונה באה לו

שפשע ולא עסק בתורה דאם עסק בתורה אינו בא לידי עבירה וא"כ הוי ליה תחלתו בפשיעה וסופו באונס דחייב על הכל עוד נקדים מה שכתב הרב כלי יקר דעיקר טענת היצה"ר לאדם הוא שהנאות העולם הזה ניכרות ונגלות החושה אל העי"ן אך טובות העה"ב במופלא ובמכוסה וח"ו הרוצה לשקר ירחוק עדיו וז"ש ותרא האשה וכו' וכי תאוה הוא לעינים שהוא נראה לעינים וזה כל פיתויי הסט"א. ועתה נבא קרוא מקרא מערכות היצה"ר שמח בחור בילדותך כי הם דברי יצה"ר כמשז"ל המפתה ואונס לאדם בטענותיו כי יחוס על בחרותו וילדותו שאינם חוזרים וכיון שהוא אנוס בתחילה אח"כ והלך בדרכי לבך ממילא תלך בדרכי לבך שהוא היצה"ר כי עבירה גוררת עבירה ובמראה עיניך ע"ד וגם תאוה הוא לעינים כאמור ונמצא ריצא לטעון טעון אחר הוא דבתחילה פטור שהוא באונס מסיבת הבחרות והילדות ואח"כ ממילא הולך אחר התאווה ולמראה עיניו ישפוט והוא פטור דכך היא המדה עבירה גור"ע והוא ע"ד שהיה איוב רוצה לפטור את כל העולם מן הדין. לז"א ודע השתונן והתכונן והבן בידיעה שאתה פושע שיכול ללמוד ותנצל והגם שאח"כ היה באונס לפי דעתך הו"ל תחלתו בפשיעה וסופו באונס חייב וז"ש כי על כל אלה דייקא בין על הראשונות בין על הנגררות יביאך במשפט הידוע והמפורס' שתחילתו בפשיע' וסופו באונס חייב:

פסוק י

והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך. בלקוטי תורה כ"י הפליא לדבר על פ' זה בתמרור עון הכעס שמחליף נפשו בנפש סט"א וכל המצוות והלימוד אשר פעל ועשה נאבד הכל ואם יתחיל מחדש לתקן לעשות מצות ות"ת להפליא כשיתכעס עוד ילך הכל ואין לו תקנה עד שיקבל שלא לכעוס ויקיים ע"ש באורך. ואפשר במ"ש הרב באר שבע בחיבורו צדה לדרך על פסוק מדבר שקר תרחק דהול"ל לא תדבר שקר. אמנם יען כל העולם מלא שקר הוא ציוה להתרחק ממנו וז"ש מדבר שקר תרחק עכ"ר וכיוצא בזה אפש' דיען כל המדות רעות הם באות מד' יסודות החומר וטבע יסוד האש הוא להתכעס לכן אמר והסר כעס מלבך דהכעס הוא מזומן בחומר ואתה התגבר ותסירנו והעבר רעה מבשרך כי הכעסן חייו אינם חיים וגורם נזק אל עצמו ואל בשרו בעה"ז וישלוט בו גיהנם הנקרא רעה לכן אמר והעבר רעה כולל גיהנם ודעת העה"ז מבשרך:

פרק יב

פסוק א

וזכור את בוראיך בימי בחורותיך וכו'. כי הוא העיקר הגדול וכמו שאמר הכתוב הוא ישופך ראש שאם בתחילת ימי האדם יתגבר על יצרו נצחו ליצר הרע וז"ש וזכור את בוראיך בימי בחורותיך כאן בתחילה וכמ"ש מפנק מנוער עבדו וכו' ועיין מה שכתבתי אני הדל בכסא דוד (דף מ"א ע"ג) ע"ש באורך:

פסוק ט

ויותר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם וגו'. פירש הרב מהר"י חגי"ז ז"ל במ"ש פ"ק דעירובין גלוי וידוע לפני הקב"ה שאין בדורו של ר"מ כמותו ומפני מה לא קבעו הלכה כמותו מפני שלא ירדו חכמים ע"ס דעתו שהוא אומר מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים שאינו טהור ונמצא לפ"ז דמי שהוא חכם גדול חריף ומפולפל אינו יכול ללמד תלמידים שאינם יכולים להבין דבריו ולעמוד על סוף דעתו כמו שאירע לר' מאיר כי בעבור היותו חכם גדול ומראה פנים לכל צד אין הלכה כמותו ועתה יש ס"ד דגם שלמה המלך שנא' בו ויחכם מכל האדם כן הוא שלא היה יכול ללמד לאחרים מתוך רחב לבו ועומק פלפולו. לז"א ויותר שהיה קהלת חכם שזה סיבה שלא ללמד לאחרים. עם כל זה עוד נתחכם לעשות אופן ללמד דעת את העם. והיינו שבחכמתו עשה המצאה אזן וחקר ותקן משלים הרבה ועל ידי זה נפקחו עיני העם ולמדו ממנו:

פסוק יב

ויותר מהמה בני הזהר וגו' כי את כל מעשה וגו'. שמעתי ממורינו הרב המופלא סבא דמשפטים מהר"י הכהן זלה"ה דבמ"ש ספיקא דרבנן לקולא חילק הרב מופת הדור מהר"ח אלפנדארי ז"ל דבדבר שיש בו מעשה אף בדרבנן אזלינן לחומרא והנה רז"ל אמרו ויותר מהמה בני הזהר בדברי סופרים יותר מדברי תורה. ושמא תאמר אם כן כי היכי דאמרינן ספיקא דאורייתא לחומרא ה"נ ספיקא דרבנן לחומרא לז"א לא כי את כל מעשה בדבר שיש בו מעשה גם בדרבנן אין להקל כי האלהים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע פי' שיש ספק ונעלם אם טוב ואם רע והוא ספיקא דרבנן אם הוא מעשה אז יביא במשפט דצריך להחמיר במעשה. אבל בלא מעשה ספיקא דרבנן לקולא וצריך תמיד לשקול הדברים במאזנים לעלות כל הכתוב **לחיים**: